

Akarom én ezt tudni?

Azt hiszem, igen. Gervai András azt az alcímet adta könyvének, hogy „*sok minden, amit mindig tudni akartál a titkosszolgálatokról, de sohasem merted megkérdezni*”, és az első pillanatban könnyen rávágnám a régi poént átalakítva, hogy akarja tudni a fene, de nem lenne igazam. (Gervai András: *Átvilágítás*. Budapest, 2025, Gondolat. 348 oldal, 5500 forint.) Tanulságos történetek ezek, amelyek többsége nem új – megjelent korábbi kötetekben vagy lapokban –, de így együtt kétségtelenül hatásosak. A sokáig újságíróként működött szerző (1948) sok egyéb műve – például színészportrék – mellett több hasonló tárgyú kötetet jegyzett: *Fedőneve „szocializmus”, Titkos Magyarország – „célszemély” a társadalom, Akiket elárult a hazájuk* és így tovább.

A fejezetek egy részét olvasva állandóan azt jutott eszembe, hogy sok hűhó majdnem semmiért. Vegyük például azt az esetet, hogy 1960-ban az orosházi vasútállomáson ezt a tízcentis betűkkel írott feliratot fedezték fel: „*Sül a hurka, sül a lángos, le van szarva Kádár János*”. Aztán ugyanez kétszer Nagyszénáson. Kocsis Lőrinc rendőr főhadnagy azt írta a jelentésében, hogy „*az ENSZ-ülés alatt az osztályellenesség tevékenysége megélnékült*”, és hamarosan már 66 felnőttet és 24 diákot kezelt gyanúsítottként. Néhányszor több órára lezárta a női WC-t, lyukat fúrt a falba, és két társával onnan leste a férfi-WC-t, de akkor éppen nem firkált senki. A rendőrök sajná-

lattal megállapították ugyan, hogy a felhasznált kék zsírkréta szabadon forgalmazható anyag, de Orosházán csak a vasboltban árulják. Ott rögtön találtak és reaktiváltak egy korábbi besúgót, megvizsgáltak minden dolgozót, de az írásminták nem stimmeltek. Egy juhász használt ilyen zsírkrétát, de a bárányokat jelölte meg vele. Lezárták az ügyet, de 1963-ban újabb felirat jelent meg: „*Kötelet a bérnyilkos Kádár nyakára és Hruscsovra!*” Ügynökök egész sorát vetették be, megint gyűltek a nevek, főleg egykori „ellenforradalmárokéi”. A nagyszénási tanácselnök felhívta a figyelmet egy vasutasra, aki a választási gyűlésen szidta a rossz szódásüveget, amelyből nem jött a víz. Bezzeg régen!... 1966-ban új felirat, új nyomozás, de hiába. Hét és fél év, rengeteg belefektetett munka után eredménytelenül zárták le az ügyet.

1979-ben egy – mint kiderült, kitalált nevet használó – néző hosszú gépelt levélben tiltakozott a tévében játszott hazug szovjet filmek miatt, leírva személyes emlékeit a szovjet katonák 1945-ös fosztogatásairól, a megerőszkolt és meggyilkolt nőkről, az azt követő és családját is sújtó erőszakos tsz-szervezésről, majd ebből kiindulva általánosságban is leszedte a keresztvizet az egész rendszerről. Dr. Tihanyi Viktor, a Magyar Televízió elnöki főosztályának vezetője (ha Gervai leír ilyen neveket, én miért hallgatnám el?) a levelet – természetesen? – elküldte

a Belügyminisztériumnak. Két évig keresték a levélíró, nyelvész és írásszakértőt is bevonva. Az volt a nagy kérdés, hogy a levélben megnevezett Jászszentandrás környékén kinek lehet írógépe. Harmincöt embert vizsgáltak, köztük egy leváltott és emiatt sértődött volt párttitkár rokonát, egy nyugdíjas bírót, egy „ellenséges” ügyvédet, egy iskolagazgatót, egy maszek szabóból lett és politikai okból börtönviselt éjjeliórt. Ügynökök tömege dolgozott, köztük Vezér Béla helybeli katolikus pap, akinek volt egy csomó tippje. (Egyébként összesen 80 pap-társáról írt kifejezetten rosszindulatú jelentéseket, részeges is volt, de a faluban népszerű.) Több tucat állami hivatali írógépről is vettek írásmintát. Végül két év után ezt az eljárást is eredménytelenül zárták le, azzal a szellemes mentegetőzéssel, hogy az illető nem írt újabb levelet, tehát „a társadalomra való veszélyessége csökkent”. Emberek tucatjai dolgoztak éjt nappallá téve éveken át ilyen ügyeken a köz pénzén.

Kevésbé mulatságos a következő történet, mert ezt néhányan megszenvedték. Egy Budai József nevű technikus 1956 után börtönben volt – az iratokból nem derül ki, hogy miért –, és nyilván nagyon nem szeretett volna visszakerülni. Ezért 1966-ban vállalta, hogy munkahelyén, egy ipari szövetkezetnél megfigyeli a kollégáit. Buzgón jelentette, hogy kik hallgatják rendszeresen a Szabad Európát az egyik – 1956-ban disszidált, de aztán hazatért – meós által bevitt rádión. Három embert ítélték miatta néhány hónapos felfüggesztett börtönre, ami nem súlyos, de az illetőket utána nyilván még évekig

figyelték és piszkálták. A besúgó 600 forint jutalmat kapott.

Szerepelnek a kötetben ismert emberek is. Például Máriássy Félix (1919–1975), a kiváló, Kossuth-díjas filmrendező. 1960 és 1962 között írt 29 jelentést. Mindenáron filmeket akart csinálni, annak ellenére, hogy arisztokrata családból származott, exnyilas testvére pedig a Szabad Európánál dolgozott, ami mind ellene szólt volna annak, hogy rendezhessen. Felesége, az ismert újságíró, Máriássy Judit viszont ÁVH-s volt egy darabig. Szabó István filmrendező szintén Gervai által feltárt ügyében is az volt a fő kérdés, hogy ha már elfogadta, hogy beszervezzék, amire esetleg lehet érthető okokat találni, ártott-e valakinek. Nos, Máriássy elfogultan és igazságtalanul írt – mint egyszer maga is megfogalmazta, „*másoktól hallott tényeket, többségükben szubjektív benyomásokat*” –, és díjai, 17 játékfilmje ellenére sértődött volt. A Hunnia Filmstúdióról írva élesen bírálta a kommunista pártfunkcionáriusból lett igazgatót, Horváth Mártont. Neves kollégáit sem kímélte: a Színház- és Filmművészeti Főiskolán nincs már tekintélyük a tanároknak, „*Major [Tamás] nemigen törődik a főiskolával, Várkonyit [Zoltán] inkább a szüntelen pénzhajsza izgatja, Keletit [Márton] se tisztelik. Makk [Károly] túlzottan pajtási viszonyban van a hallgatókkal, közös murikon vesznek részt, együtt járnak a Pipacsba.*” Makkot egyébként is érezhetően utálta. Egyes vizsgafilmei „*nyugati formalista*” hatást mutatnak. Petrovics Emil zeneszerzőről olyat írt, aminek a nagy részét még ma is csak anonimizálva kapta meg a szerző. Állandó munkatársát, Thur-

zó Gábor író t csempészéssel vádolta meg, és gúnyolódott a vallásosságán. Ungvári Tamást tehetségesnek, de opportunistának és karrieristának tartja. (Ebben nem az az érdekes, hogy igaz-e, hanem hogy ezt a titkosrendőrségnek írta Máriaóssy.) Szidta Ruttkai Éva, Gábor Miklós és Törőcsik Mari „anyagiasságát”, vagyis panaszait a világsztárokhöz képest nevetséges jövedelmük miatt. A tartótiszt megjegyzése: ezt a Művelődési Minisztérium tudomására kell hozni.

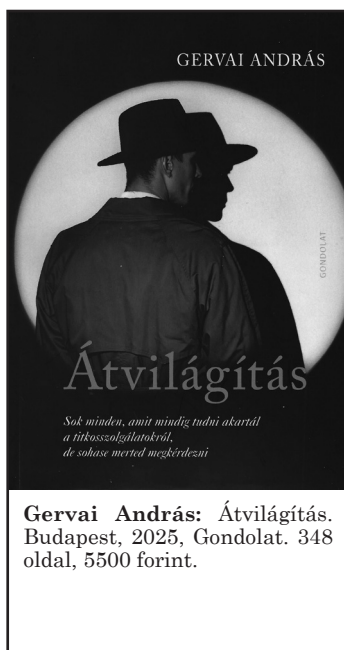
Külön fejezet szól a híres pszichiáter Goldschmidt Dénesről, aki Benedek István (*Aranyketrec*) utóda volt Intapusztán, majd Pesthidegkúton vezetett egy intézetet. Miközben kollégáit és betegeit egyaránt elárulta, olyan igazán feddhetetlen emberek is elragadtatással nyilatkoztak emberségéről, megértő, szabadelvű, az önmegvalósítást támogató vezetői módszereiről, mint Konrád György, Solt Otilia és Géczy János író. A besúgás volt az ára annak, hogy ilyen vezető lehetett?

Ő nem érte meg, hogy leleplezzék, a nála kevésbé ismert Földessy Dénes azonban igen. Első jelentése 1957-ben kelt, „*az ellenforradalomban tevékenyen részt vett személyeket*” kellett megfigyelnie. Jellemző rá, hogy egy cukrászdában „*bizonyos fokú kapcsolatot*” épített ki egy Zsuzsi nevű felszolgálónővel, aki-ről megtudta, hogy Szabóné, a fér-

je rendőr őrmester, de „*Nyugatra szökött személyekkel áll levelezésben*”, és „*következtetni lehet arra, hogy illegális tevékenységet végez*”. Idővel jogot végzett, Pécsre került, és szakmai előzmény nélkül a napi százezer példányos *Dunántúli Napló* munkatársa lett. Évtizedeken át jelentett kollégáiról. Bertha Bulcsú rovatvezetőnek felröftö, hogy a jelenlétében nem beszél másokkal fontos dolgokról. Thierry Árpád író „*láthatóan nem őszinte*”. Báling József főszerkesztő-helyettes „*múltjában vannak olyan apró jelenségek, amelyek a viselkedését érdekessé teszik*”. A megyei Lapkiadó titkárság-vezetője „*több ízben tett államellenes kijelentéseket*”. 1971-ben azt panaszolja, hogy egy nyugatnémet tévéstáb riporterei „*nem készítik fel a riportalanyt a kérdésre, nem beszél meg vele előre, így könnyebb a lehetőség a provokációra*”. Ez Pé-

csett feltűnő lehetett, mert amikor pár évvel később a *Mozgó Világban* is gyakran publikáló Farkas Zoltán barátomat pár hétre oda küldték gyakorlatra Budapestről a Magyar Rádióból, ahol a riportalanyok ilyen felkészítése már nem volt divat, egy vállalatigazgató nagyon rossz néven vette, hogy az ifjú riporter a magnót „*csak úgy*” bekapcsolva kezdte őt kérdezni.

Földessy, a BM „*őszinte, lelkes munkatársa*” (ezt egy tartótiszt írta róla) otthonos lett a *Jelenkor* szer-

kesztőségében is. Jelentett Tüskés Tiborról, a leváltott főszerkesztőről. Csordás Gábor szerkesztőnek a családi életéről kellett a lejárására felhasználható adatokat gyűjtenie. Attól félt, hogy a *Tisztelet Komlónak* című szociográfián dolgozó Moldova György írása az éretlenebb olvasóra rossz hatással lehet. Eörsi István egy vitaestet ellenzéki fórummá változtatott. Hajnóczy Péter *Jézus menyasszonya* és Simonffy András *Kompország katonái* című könyvében megjelölte a „*kifejezetten szovjetellenes és rendszerünk ellen szóló*” passzusokat. Közben dramaturg végzettséget is szerzett. A Pécsi Nemzeti Színházban megfigyelte Sík Ferenc főrendezőt, Vallai Péter színészt (célszemélyi fedőneve „Lázító”), de a büfést is, akinek az unokabátyja a Szabad Európa hírolvasója. Bírálta a vendégszereplő Paál Istvánt és a Stúdió K-t, Czímer József dramaturgot pedig élénken zsidózta. Másokat is. A vonaton se volt tétlen: feljelentette az étkezőkocsi pincérét, hogy a vendégek is hallhatják, amikor hangosan hallgatja a rádiót. Feljelentette volt feleségét, akinél aláírt biankó orvosi vények voltak, a barátnője férjét, aki csempészt, a lánya osztálytársait politikai megjegyzéseik miatt, majd a barátnőjét is, aki állítólag disszidálásra készült.

Földessy rengeteget utazhatott hivatalosan Nyugatra is, amikor mások magánemberként csak három-évenként és szűk valutakerettel, és komoly összegű jutalmakat vett fel. A rendszerváltozás után is sokat publikált, és egyebek közt a letűnt zsarnokságról elmélkedett. Megérte, hogy besúgó múltja kiderült – a 2010-es években halt meg –, de magyarázkodásról, még inkább büntu-

datról szó sem volt. A fenti és távolról sem teljes felsorolást látva nehéz elképzelni, de mint Gervai Andrástól megtudtam, lényegében tagadta, hogy besúgó volt. Többeknek azt állította, hogy átverte a rendőröket, akik szerint összevissza hazudoztak róla.

A „célszemélynek” nem ártott, de hozzátartozóinak igen, hogy 1954–1956-ban a már rég Amerikában élő Teller Ede körül szaglászott a belügy. A hidrogénbomba feltalálójának édesanyja és nővére itthon élt. 1951-ben hamis adatok alapján kitelepítették őket. 1952-ben visszajöhettek Budapestre, bár a lakásukat nem kapták vissza. A nővér kamasz fiát előbb gimnáziumba se engedték, de 1955-ben felvették a Műegyetemre. A nővért beszervezték, de nem adott felhasználható jelentést. Az édesanyja fontos gyógyszert kapott a titkosrendőrség még titkosabb tartalékából. Mindennek a „húzd meg – ereszd meg” játéknak az volt a célja, hogy Tellert valahogy hazacsábítsák. Beszervezték a család 81 éves főbérlnőjét. Ugyanígy körüljárták Teller feleségének a családtagjait, sőt egykori háztartási alkalmazottjukat és házmesterüket. Mivel Teller 1928–1930-ban Lipcsében tanult, ott akarták megkeresni régi osztálytársait, hogy valakit aztán az NSZK-n keresztül kiküldjenek az USA-ba. Ehhez azonban az NDK hírhedt Állambiztonsági Minisztériumának, a Stasinak a segítsége kellett volna, ahonnan meglepő módon nem jött válasz. A titkosszolgálat végül 1956 nyarán feladta a kilátástalan küzdelmet. Az unokaöcs a forradalom alatt disszidált, később a Berkeley Egyetem nemzetközi hírvizikusprofesszora lett. 1958-ban egy nemzetközi

konferencián Szilárd Leó megkérdezte a szovjet küldöttség vezetőjét, hogy miért nem engedik ki Magyarországról Teller Ede édesanyját és nővérét. A két asszony ezután a jelen lévő kommunista Jánossy Lajos fizikus akadémikus (1962–1978 között az MSZMP Központi Bizottságának tagja) jóvoltából megkapta az útlevelet, és 1959-ben végre megérkezhetett San Franciscóba.

Szól egy történet egy másik világhírű magyar tudósról is, de ott az amerikai titkosszolgálat ugyanolyan ostoba szerepet játszott, mint a magyar. Erdős Pál (1913–1996), a legnagyobb matematikusok egyike, akinek évtizedeken át köztudottan nem volt állandó lakása, élete jelentős részét az Egyesült Államokban töltötte, de ragaszkodott a magyar állampolgársághoz. Mindenkinek gyanús volt, pedig a légynek sem ártott. Az 1950-es évek elején a magyar diplomatákon kívül ő volt az egyetlen ember, aki érvényes magyar útlevéllal élt Amerikában, állandó tartózkodási engedéllyel. Ez az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság, a hollywoodi tisztogatások (egy Ronald Reagan nevű gyenge színész, de erős szakszervezeti vezető közreműködésével), McCarthy szenátor időszaka, nem meglepő tehát, hogy a J. Edgar Hoover vezette FBI kommunistaszimpatizánsnak és az amerikai nemzetbiztonságot veszélyeztető személynek tartotta a jámbor matematikust. Figyelték a levelezését. Gyanúsnak tartották, hogy amikor 1947-ben hazalátogatott, ki is engedték, amit Erdős szerint matematikus kollégája, Alexits György kommunista államtitkár intézett el. Egy amerikai professzori állást vizsautasított, mert nem volt hajlan-

dó nyilatkozni, hogy kommunista-e. Nem volt az, de elvi kérdésnek tartotta, hogy ehhez senkinek semmi köze. (Itthon élő nyugdíjas édesanyja viszont, akit később kiengedtek hozzá, párttag volt.) 1955-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett (néhány sztálinista akadémikust a BM a pártközponton keresztül figyelmeztetett, hogy eszükbe ne jusson akadémikusodni, mert a lépés célja Erdős lejáratása Nyugaton), 1962-ben rendes tag, közben 1958-ban Kossuth-díjat kapott. 1957-től időszakosan tanított az ELTE-n, 1971-ben az Akadémia Matematikai Kutatóintézetének tanácsadója lett. Mindezzel a magyar kormányzat hízelegni próbált neki, de az FBI bizonyítékot látott benne, hogy igazából kommunista, és az itteni rendszert szolgálja. Többször nem engedték vissza az USA-ba, 1954 és 1963 között persona non grata volt. Egyszer brit vízumot se kapott. Sebaj, tanított Izraelben, Hollandiában, Ausztráliában, Kanadában.

Az ÁVH sokat töprengett azon, hogy be kellene szervezni. Fedőneve „Bolygó Mihály” lett. Rajta keresztül is Tellert próbálták megközelíteni, bár nem volt köze az atomprogramhoz, Tellert pedig megvetette az Oppenheimer ügyében játszott szerepe miatt. A magyar állambiztonság 1965-ben leszállt róla. Az FBI azonban nem: még Hoover dicstelen korszaka után is, egészen 1990-ig keletkeztek róla iratok, bár akkor már mindig azt állapították meg, hogy „*nincs információ arról, hogy érintve lenne titkosszolgálati tevékenységben*”, és „*nem azonosították kommunistaként*”. Szakadatlanul járta a világot, nem volt se lakása, se vagyona, szinte toprongyosan öl-

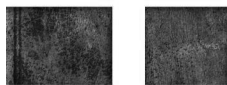
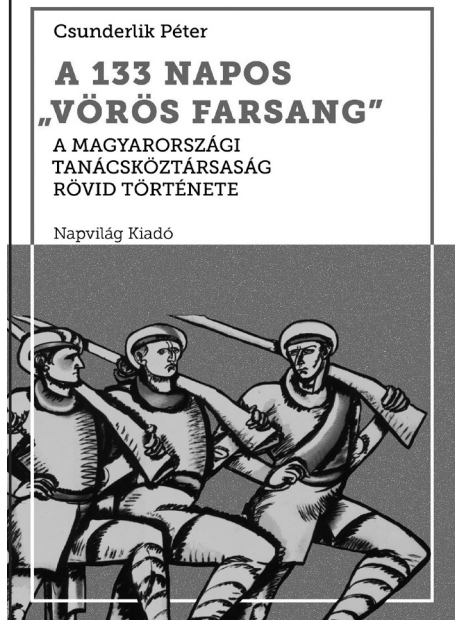
tözött, miközben világsztár volt. Egy varsói kongresszuson kapott infarktusba halt bele 1996-ban.

Kapunk portrét egy tettesről is. Szalma József, egy szegényparaszti származású segédmunkás 1925-ben született autószerelő fia 22 évesen került az ÁVH-hoz, de 1953-ban már ő tartóztatta le több saját munkatársát, sőt felügyelte volt főnöke, Péter Gábor kihallgatását. 1957-ben a Vizsgálati Osztály vezetőjeként a megtorlás fontos szereplője volt. Hol megdicsérték kiváló munkájáért, hol megrótták iszákossága, mulatozásai, „rendezetlen családi élete” (válás, szeretővé tett titkárnő) miatt. Vidékre helyezték, aztán visszahozták osztályvezetőnek a hírszerzéshez. Ezredes lett, de 1975-re annyi botránya gyűlt össze, hogy lefokozták, kirúgták a BM-ből és kizárták

a pártból. Vízóra-leolvasó lett. Egy volt kollégája szerint fusizva javította a csöpögő csapokat, és jobban keresett, mint titkosszolgálati ezredesként. Eléggé tipikus figura volt. Tabajdi Gábor a már csak alapítvány alakjában létező 1956-os Intézet XXIX. Évkönyvében (*Elitcsoportok és szervezetek*, 1956-os Intézet Alapítvány–Kronosz Kiadó, Budapest–Pécs, 2024) közölt tanulmányában kimutatja, hogy a titkosrendőrségi főtisztek nagy része élettörténetének alapmotívuma a Horthy kori nélkülözés volt. Hirtelen emelkedtek fel, szereztek komoly hatalmat, és ebből is eredhetett a részegeskedés, a sok fegyelmi ügy.

Gervai András könyvéhez vizsztatérve: torz tükröt tart elénk egy korról. Nem szép látvány, de tanulságos.

Szerzőink könyvei

HÁY JÁNOS
Szerelmes,
istenes, okosos
Háy-kódex

EUROPA

